

ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ЛИРИКАСЫНДАҒЫ «БАҚЫТ» КОНЦЕПТІСІ

*Испандиярова А. Т¹, Әбсадық А.²

^{*1}А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің докторанты, Қостанай, Қазақстан,
e-mail: ispandyarovaa@mail.ru,

² ф.ғ.д., А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің профессоры, Қостанай, Қазақстан,
e-mail: absalmas@mail.ru

Аңдатпа. Мақала қазақ халқының ұлттық дүниетанымы үшін маңызды ұғымдардың бірі – бақыт эмоционалдық концептісін талдауға арналған. Бұл мәселе ежелден бері философтар, психологтар, ақындарды қатты толғандырған тақырыптардың бірі болып табылады. Когнитивтік лингвистика ғылымының дамуымен аталмыш мәселені дүниенің тілдік бейнесінде қарастыруға мүмкіндік туып отыр. Бақыт сөзінің этимологиясы мен тарихын қарастыру осы сөздің мағынасы мен қазақ тіл мәдениетінің тарихындағы бақыт феномені туралы идеялар арасындағы байланысты байқауға мүмкіндік береді. Мақаламыздың басты мақсаты - қазақ халық лирикасы тіліндегі бақыт концептісінің көрінісін айқындау. Талдау нысанына Бабалар сөзі жинағына енген тарихи жырлар, қара өлеңдер алынды. Бақыт ұғымына қазақ тілінің түсіндірмелі сөздіктерінен түсініктемелер беріліп, мән-мағынасы ашылды. Жұмысымызда алғаш рет қазақ халық лирикасындағы бақыт концептісінің танымдық сипаты айқындалып, тілдік бірліктерге концептілік талдау жасалынды. Әрбір фреймнің мазмұнын ашып көрсететін ұғымдар жинақталды. Қазақ халқының болмысы мен менталитетін танытатын фреймдер талданды. Қазақ халық лирикасындағы бақыт концептісін қарастыру арқылы когнитивтік лингвистика, лингвомәдениеттаным, этнолингвистика сияқты тіл білімінің жаңа бағыттарына өз үлесімізді қосуға тырыстық деген ойдамыз. Мақаладағы концептілік талдауларды қазақ фольклортануына қатысты арнайы семинарларда пайдалануға болады.

Мақала жазу барысында қазақ фольклоры ұлттың өткені мен бүгінін сабақтастыратын халықтың бай мұрасы болып табылатынына көз жеткіздік. Себебі фольклорда ұлттың тарихы, тағдыры, тұрмыс-тіршілігімен қатар, болашаққа деген сенімі, арманы көрініс тапқан. Ал фольклордың тілін талдау қазіргі тіл біліміндегі өзекті тақырыптардың бірі болып отыр.

Тірек сөздер: халық лирикасы, тарихи жыр, когнитивті лингвистика, концепт, фрейм, тілдік бірліктер, дүниетаным, ұғым.

Негізгі ережелер

Зерттеуде фольклор жанрына жататын тарихи жырлар мен қара өлеңдер тіліндегі бақыт концептісін айқындайтын тілдік бірліктер талдауға түсті. Бақыт концептісі тек ғылыми және зерттеу жұмыстарында ғана емес, сонымен қатар адамзаттың сөйлеу айналымында да қолдануға болатынын атап кетуге болады. Зерттеу пәні қазақ тілінде бақыт концептісін жүзеге асырудың әдістері мен құралдары болып табылады. Зерттеу нысанына халық лирикасының салаларына жататын тарихи жырлар мен қара өлеңдердің тілі алынған. Біздің жұмысымыздың мақсаты - бақыт концептісін зерттеу, оның мазмұнын ашуда қолданылатын тәсілдер мен тілдік бірліктердің мәнін анықтау.

Кіріспе

Қазақ халқының дүниетанымдық көзқарастары мен ұлттық идеясын дамытуда рухани құндылықтар белгілі бір орын алады. Өз кезегінде ұлттың рухани бағыты, негізгі өмірлік ұстанымдары, дүниетанымдары осы құндылықтарда қалыптасып, дамыды. Бүгінгі таңда нарықтық экономика мен бұқаралық мәдениет жағдайында адамның өмірі мен өзін-өзі жүзеге асыруы өте жоғары бағаланады. Қоғамдағы бақытты адамның бейнесі қандай болу керектігі жөніндегі ой философтар, психологтар, әлеуметтанушылармен қатар, лингвистерді де толғандырады. Қазіргі тіл білімінің жаңа бағыттары болып саналатын когнитивтік лингвистика, лингвомәдениеттану, гендерлік лингвистика, әлеуметтік лингвистика ғылымдарында *бақыт* ұғымы күрделі категория ретінде зерттеу нысанына айналып отыр. Сол себепті, осындай категорияның концепт құраушылық сипатын, оның мағыналық-ақпараттық өрісін, қазақ дүниетанымындағы аталмыш ұғымының мәнін ашу тіл білімінде өте маңызды деп ойлаймыз.

Концепт сөздің мағынасын тереңдете алады, өйткені аталмыш бірлікте халықтың санасында көрінетін белгілі бір құбылыстың танымдық белгілері бар.

Концепт өріс принципі бойынша ұйымдастырылады және сезімтал образ, ақпараттық мазмұн және интерпретациялық өрісті қамтиды. Аталмыш когнитивтік бірліктің құрылымы тілдік тұлғаның санасында сәулелену дәрежесінің әртүрлі когнитивті белгілерінен қалыптасады. Концептінің ұлттық, әлеуметтік, топтық және жеке ерекшеліктері байқалады. Концептілік талдау әдісі лингво-когнитивті зерттеу барысында концептінің мән-мағынасын ашып, когнитивті интерпретация жасауды мақсат етеді.

Мәтінге концептілік талдау жасау арқылы автордың ұстанымын, оқиға суреттелген дәуір шындығын, сол заманда өмір сүрген халықтың болмысын, тұрмыс-тіршілігін, көзқарасын, ұлттық сана-сезімін айқындай аламыз.

Қазақ ұлтының түйсігіндегі *бақыт* ұғымының мәнін тану бабаларымыздың халық лирикасынан бастау алады. Себебі халық лирикасында қазақ халқының жүріп өткен жолын, таным-түсінігін көре аламыз. Сондықтан, жұмысымызды қазақ халық лирикасындағы бақыт концептісін сипатын зерттеуге арнап отырмыз.

Материалдар мен әдістер сипаттамасы

Мақаламызда Бабалар сөзінің *Қара өлең*, *Тарихи жырлар* жинақтары талдауға түсті. *Бабалар сөзі* жинағында қазақ халқының ғасырлар бойы жиналған асыл мұрасы, тарихы, мәдениеті, салт-санасы, философиясы, педагогикасы, өнері түгел қамтылған. Осы еңбектерге жүгіне отырып, бақыт концептін қолданудағы лингвистикалық талдауға бағыт алып отырмыз.

Зерттеу барысында бақыт концептісінің когнитивтік сипатын анықтайтын фреймдер анықталып, олардың мағынасы түсіндірілді.

Фольклорлық шығармалар тілінде ұлттың дүниетанымы, психологиясы, философиясы, салт-дәстүрі, наным-сенімі көрініс табады. Қазақ халқының бай

мұрасы болып табылатын *Бабалар сөзі* тіліне концептілік талдау жасау арқылы қазақ халқының көркемдік әлемінің бейнесін танимыз.

Талқылау

Концепт – бұл ақыл-ой, танымдық сипаттағы құбылыстар деген қорытынды жасауға болады. Осылайша, бұл лингвистикалық бірлік сөздің лексикалық мағынасына қарағанда әлдеқайда кең және тереңірек, өйткені ол санаға қатысты семантикалық компоненттерді ғана емес, сонымен бірге адамның жалпы ақпараттық базасын, оның сөйлеуінде болмауы мүмкін тақырып немесе құбылыс туралы энциклопедиялық білімін көрсететін ақпаратты қамтиды.

Концепт мәселесі орыс тіл білімінде ХХ ғасырдың басынан бастап зерттеле бастады. Ең алғаш рет концепт терминін Ресей тіл білімінде С.С.Аскольдов-Алексеев 1928 жылы қолданған. Ғалым концептіні ойлау үрдістерінде сансыз зат, қимыл, біртектес ойлау қызметін алмастыратын ойлау құрылымы ретінде анықтаған [1, 279 б.].

В.И.Карасиктің ғылыми еңбегінде концептіні адамның жадында сақталған өмір тәжірибесі туралы ментальді білімі деп көрсетеді [2, 41 б.].

Жоғарыдағы ғалымдардың пікірі бойынша концепт адамның жадында сақталған өмір тәжірибесі туралы білім деген қорытындыға келуге болады. Бұл білім әр ұлттың ой-сана әлемінде өзіндік ерекшеліктермен сәулеленеді.

Қазақ халқының дүниетанымдық көзқарастары мен ұлттық идеясын дамытуда рухани құндылықтар белгілі бір орын алады. Өз кезегінде ұлттың рухани бағыты, негізгі өмірлік ұстанымдары, дүниетанымдары осы құндылықтарда қалыптасып, дамыды. Бүгінгі таңда нарықтық экономика мен бұқаралық мәдениет жағдайында адамның өмірі мен өзін-өзі жүзеге асыруы өте жоғары бағаланады.

Б. Тілеубердиев концепт сөздерді, олардың мәні мен мағынасын түсіну жеке адамнан бастау алып, қоғамдық таптар мен тұтас бір ұлттың ой-өрісі, дүниетанымы жайында ақпарат беретіндігін баса айтады [3, 88 б.].

Ғалым А.Исламның пайымдауынша, концептілерді талдау барысында төмендегідей бірізділік ұсталынады: сөздіктегі анықтамасы; концептің мағынасы мен оның әр түрлі философиялық және діни жүйелердегі орны; концептің адамның күнделікті санасындағы түсінігі; концептің әмбебап белгілері; концептің фразеологизмдердің түзілуіне немесе қолдануына әсері; белгілі бір концептіге байланысты сюжеттің немесе образдардың пайда болуы [4, 58 б.].

Кейбір ақиқат дүниелер адам санасындағы эмоционалды, аффективті көңіл-күйі арқылы, ішкі сезімі арқылы көрініс табады. Адамның күрделі эмоциясын білдіретін бақыт концептісі - тақырыптық аясы кең, мазмұны терең, қамтитын мәселелері өте маңызды, концептуалды өрісі өте күрделі концепт.

Арман сияқты, бақыт - бұл идеалдың сезімтал-эмоционалды түрі, бірақ одан айырмашылығы, бұл жеке тұлғаның ұмтылысын емес, сол ұмтылыстарды орындауды білдіреді. Бақыт ұғымы адамның белгілі бір объективті жағдайын

немесе субъективті күйін сипаттап қана қоймай, адамның өмірі қандай болуы керек екендігі туралы түсінікті білдіреді.

Қазақ халқының ғаламдық бейнесін сомдайтын бақыт ұғымы іргелі концепт болып табылады. Бақыт қазақ халқының танымдық әлемін көрсететін негізгі категорияға жатады.

Адам баласы бұрынғы заманнан бері бақыттың мәнін түсінуге тырысқанымен бұл ұғымның сырын толық танып біле алмаған. Бұл ұғым тереңірек зерттеуді қажет ететін танымдық құбылыс.

Қазақ дүниетанымында адамның өмірдің мәнін түсінуге, бақытқа жетуге ұмтылысы оның өмір сүруге деген құштарлығын арттырады. Мақсатсыз өмір сүру, өмірдің мәнін түсінбеу адамды бақытсыздыққа әкелсе, керісінше өзінің қоғамдағы орнын анықтап, адамгершілік, мораль құндылықтарын толыққанды түсінген тұлға ғана бақытқа бөленері хақ. Бақыт ұғымы моральдық категория ретінде күнделікті тұрмыс-тіршіліктің бағытын да анықтап көрсетеді.

Қазақ әдеби тілінің сөздігінде бақыт сөзін мына сөздер ашатыны көрсетілген: 1. Бақ, зор қуаныш, шаттық. 2. Адамның өмір қызығы мен қуанышына, рақатына қанағаттану дәрежесін танытатын этикалық ұғым. Бақыт-көп мағыналы ұғым. Оның басты түсініктері: 1) бақ-дәулет, «қолға қонған құс», ырыздық; 2) қуаныш, ләззат, рақат; 3) жақсылыққа, ізгілікке жету, даналық; 4) өмірден өз орнын табу, толыққанды тұлғаға айналу [5, 646].

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде бақыт сөзі төмендегідей сөздермен тіркесіп, тұрақты тіркес мағынасына ие болады. Бақытқа бөленді – бақытты болды, қызыққа кенелді. Бақыты күйді - бақытсыздыққа ұшырады, бағы тайды. Бақытын түсірді – бақ-талайын жоқ қылды. Бақытын ұрлады бақытсыз етті. Бақыты аспандады [6, 103 б.].

Сонымен қатар бақыт сөзімен синонимдес бақ, талай сөздері беріледі. Бақ – бақыт, талай. Бақыты тасыды – мерейі үстем. Бағы үстем болды – дәулеті тасыды, мерейі биік болды. Бағына орай – бақытына қарай. Бақ құсы басына қонды - бақытқа, дәулетке кенелді. Бақ сынасты – сынға түсті, жарысты. Бағы кесілді – жолы болмады, бақытсыздыққа ұшырады. Бағы байлады – бақытты болуға кедергі жасады. Бақ тайды - бақыттан ада болды [6, 100 б.].

Жоғарыдағы еңбектерден алынған мысалдардан біз бақыт ұғымы тікелей адам факторымен байланысты екендігін аңғарамыз. Келтірілген ақпараттық-тілдік бірліктер бақыт ұғымының мәнін ашуға қызмет еткен.

Нәтижелер

Бақыт ұғымы туралы толығырақ түсінік алу үшін *Бабалар сөзі* еңбегіндегі батырлар жыры мен қара өлеңдер зерттеу нысанына алынды. Қазақ лирикасындағы өлең жолдарын талдау барысында бақыт концептісін айқындайтын келесі фреймдер анықталды: бақыт - сәттілік, бақыт- қысқа мерзімді категория, бақыт -тағдыр, бақыт кілті еңбекте, бақыт оты жанды, бағы өрледі, бақыт-мұрат т.б.

Бақыт - сәттілік. Фольклорлық шығармалар тіліндегі *Өзен ұзақ ағады, бұлағы болса басында; Іздеген бақыт табады; Бақыт қолға қонған құс* секілді мақалдар бақыт концептісінің мағынасын ашып көрсеткен.

Бақыт - қысқа мерзімді категория. Бұл фреймдік қолданыстың мағынасы терең және мазмұнды. Себебі бақыт бүгін бар ертең жоқ. Басыңа келген бақытты қадірлей білу керектігі баяндалады. Қазақ халық лирикасында *өз бақытыңды қадірлемесең, адам бақытсыздықпен өмір сүреді* деген пайым айтылған.

Бақыт - тағдыр. Әр адамның өз бақыты өз қолында. Фольклорлық шығармаларда *«Аллам бір сәт болса да әр пендеге өз бақытын береді. Соны әр адам қабылдап, бағаласа, өмір бойы бақытты болып өтеді»* деген тұжырым берілген. Мысалы,

*Қарындаш, қалам алсам көңілім қақ,
Бергенше таудай талап, тарыдай бақ.
Ән салып ауылыңа келгенімде,
Қызыл тіл, тыным алмай зымырап бақ [7, 71 б].*

Өлең жолындағы *Бергенше таудай талап, тарыдай бақ* деген тіркес қазақ дүниетанымының көрінісін таныту үшін ұтымды жұмсалған.

Бақыт кілті - еңбекте. Адам еңбектеніп, маңдай терімен жетістіктерге жетіп, алға қойған мақсаттарын орындап жатса - бұл бақыт. *Бақыт кілті - еңбекте* фреймі бақыт-мансап тіркесімен түсіндірілді. Мысалы, фольклорлық шығармаларда *мансап - арманыңа жетіп, жан жақты жеке тұлға болып қалыптасу, бұл бақытқа әкеледі* деген ой айтылған.

Бақыт оты жанды. Тарихи жырлар мен қара өлеңдерде *бақыт оты жанды* фреймін *Басқаның бейбақтығына қуанба, бақытына қуан* мақалымен байланыстырамыз. Сондай-ақ мына өлең жолдары *біреудің қайғысына қуанбай, бақытына қуану* дегеннің дәлелі.

*Табаныңа қадалған жалғыз шүгір,
Маңдайыма қадалсын деп жүремін [7, 114 б]
Қонады торғай ұшып томаршаға,
Жиылар топ болғанда бала-шаға.
Ұлы той жақсылықтың кезеңінде,
Отырған бекер қарап жараса ма? [7, 281 б].*

Бұл мысалда ұлы тойдың жақсылығы бақытқа ұласып жататынын көрсеткен. Қазақтың үлкен тойлары даланың сәнді сахнасы секілді көрініс тапқан. *Той-халық қазынасы* деген қазақтың тамаша мақалымен ұласып жатқанын байқаймыз.

Бақыт-мұрат.

*Мұратқа батырлардың бәрі жетті,
Екеуі екі жерге үкім етті [8, 408 б].*

Мына өлең жолдарынан қазақ батырлары ақтық демі қалғанша жаудан елін қорғап, қазақ даласына тыныштық пен бейбіт өмір сыйлаған сәтін көзімізге елестетеміз. Ел арасындағы алауыздықтар мен тартыстарды тоқтатып, халқын бірлікте ұстап, жауға қарсы тойтарыс беріп, жеңіске жеткенінің бір көрінісін байқаймыз. Жеңісінің нәтижесі мұрат екендігі суреттелген. *Бақыт-мұрат* фреймі жеңіс, бірлік, өрге жүзу тіркестерімен ашылған.

Басына бақ қону. Талай ұрыстарда ата -бабалардың батасы батырларға қуат, жігер беріп, рухтандырып жеңіспен қайтуына үлкен күш беретіні мәлім.

Түсінде берген екен бабалары,

Қоныпты содан бері басқа бағы [8, 376 б.].

Бұл мысалда ата -бабалардың ақ батасын алған батырдың жолы ашылып, талай шайқастарда жеңіске жетіп, басына бақ қонғандығы баяндалған.

Өлгенше жүрген екен бата алып-ақ,

Тұқымы өсіп, екеуіне де қоныпты бақ [8, 225 б.].

Жоғарыдағы мысал адамның бақыты – бала деген қазақтың дана сөзімен байланысқан. Бауыр еті баласы дүниеге келген батырлардың бақытты жүзін көз алдымызға елестетеміз. Көптен бері ұрпағын жалғастыратын сәби күткен қос батырдың қуанышы қойнына сыймай, бақытқа кенелген сәттерінің көрінісін байқаймыз. Ұрпағын жалғастыратын тұяғы, қолқанаты, қамқоршысы дүние есігін ашып қандай бақытқа бөлегенін сөзбен жеткізу мүмкін емес.

Ер Еділ түнде барып Жақсылыққа,

Сүйінші беріңіз, - деп хабар айтты [8, 403 б.].

Сүйінші-қуанышты хабар әкелушіге берілетін сыйлық. *Сүйінші беріңіз* тіркесі алыстан сағынған адамының аман-есен еліне келгендігін хабарлау мақсатында қолданылған.

Екі дос құшақтасып жылағанда,

Тау мен тас күңіретті енді мені [8, 403 б.].

Бұл мысалда жау қолынан қаза тапты деп ойлап жүрген досының аман елге келгенін көрген достардың көріскен сәті суреттелген. Сол көріністі сырттан бақылаған Еділдің екі достың достығына тамсана қараған эмоциясы бейнеленген. *Тау мен тас күңіретті* фразеологизмі арқылы Еділдің ішкі сезімі баяндалған.

Тайған бақ басқа қайтып келер ме екен,

Құдайым көз жасымды көрер ме екен?! [8, 373 б.].

Фольклорлық шығармалар тілінде басына бақ қону фрейміне қарама-қарсы **сағы сыну** фреймінің де мәнін ашатын тілдік бірліктер кездеседі. Фольклорлық шығармаларда басына қиыншылық түсіп, жолы болмай артынан жау қуып, жаяу қалып, өлімге бетпе-бет келген кейіпкердің жан дүниесі суреттелген.

Арқалық аты шығып әр тарапқа,

Жайылған содан бері әруағы.

Қайта алмай айтқан сөзден батырлықпен,

Белдікті берді сонда сынып сағы [8, 377 б.].

Сынып сағы тіркесі адамның шарасыз күйін суреттеп тұр. Алданып, қарусыз жаудың қолына түскен батырдың ішкі ызасын, үміт күтпеген шарасыз күйін сағы сыну фреймі арқылы дәл көрсеткендей.

Халық лирикасында *Мансапқа бақыт пенен бар ма тұрақ?* деген сұраққа мынандай жауап берілген:

Бақыт пенен мансаптың

Екі түрлі жолы бар.

Біреу деп қате түсіну,

*Оның да оң мен солы бар.
Бақыт пене мансап қонса егер,
Харам жиган дәулеттен.
Оның болмас тұрағы,
Аз күндік дәуір әуре еткен,
Ақылға қонса халалмен,
Бақыт, мансап тұрақты [8, 42 б.].*

Бұл өлең жолдарында бақыт пен мансаптың тұрақтылығы ақылмен тоқталатыны айтылған. Оймен ойлап, сарапқа салып басқа берген бақытты бағаласаң ғана бақытты уысыңнан шығармайсың дегенді меңзеген.

Сондай-ақ бақыт концептісіне байланысты мынандай синонимдер қатарын көрсетуге болады: *бақыт, рақым, гүлдену, тағдыр, сәттілік, ал-ауқат, талант, сәттілік, еңбек, ләззат, мемлекет, мансап, Көк құсы, уақыт, аққу т.б.*

Бақыт концептісіне қатысты антонимдер: *тайған бақ, сағыз сынды, бастан бұлт айрылмады т.б.*

*Бұлт арылмай қойды зой бастан, шіркін,
Сенсіз өмір секілді жалған, шіркін! [8, 109 б.]*

Бұлт арылмай қойды тіркесі бақыт концептісіне кереғар ұғымды беру үшін ұтымды жұмсалған.

Қазақ халық лирикасында қолданылған тілдік бірліктер ғаламның тілдік бейнесіндегі *бақыт* концептісін айқындауға қызмет еткен. Мәтіндердегі *бақыт* концептісін танытатын тілдік деректер дүниетанымдық ұғымдардың халық танымындағы көрінісін таңбалаған.

Қорытынды

Қазақ халқы бақыт ұғымының мағынасына ерекше көңіл бөлген. Сәби дүниеге келгеннен бастап, ата-анасы оның бақытты адам болып қалыптасуына күш-жігерін салған. Ұлттық таным-түсінікті танытатын осындай ұғым қазақтың бай фольклорында көрініс тапқан. Әсіресе, *Бабалар сөзі* жинағына енген тарихи жырлар мен қара өлеңдерден бақыт концептісін анықтайтын тілдік бірліктер, атап көрсетсек, нақыл сөздер, мақал-мәтелдер, көріктеуіш құралдар көптеп кездеседі. Себебі тарихи жырларда халықтың өмірі көрініс тапса, қара өлеңдерден ата-бабамыздың тұрмыс-тіршілігін біле аламыз. Бақыт концептісінің моделін жасаған когнитивтік құрауыштар ұлттық дүниетаным мен мәдениеттің ою-өрегін қалыңдатып көрсете алған.

Бақыт сөзінің төңірегіне жинақталған ақпараттық тіл бірліктерінің санада қалыптасқан бейнесі ұлттың болмысын айқындап көрсетеді. Тілдік бірліктер адамның санасында жеке өмірлік тәжірибесін жинақтап көрсетуде мағыналық жағынан өзектеніп, жүйелік байланысқа түсетіндіктен жеке сөздің лексикалық мағынасы емес, бір-бірімен байланысқан, мағыналық мәнмәтіндік деңгейде қарастырылады. Осыған байланысты бақыт концептісінің мағыналық-ақпараттық өрісінің ауқымы өте кең деген қорытындыға келеміз. Оған тарихи жырлар мен қара өлеңдерге концептілік талдау жүргізу арқылы көз жеткізе алдық.

Бақыт концептісінің мағынасын ашатын келесі фреймдер жинақталды: *бақыт – сәттілік; бақыт – қысқа мерзімді категория; бақыт – тағдыр; бақыт кілті – еңбекте; бақыт оты жанды; бақыт-мұрат т.б.*

Мәтін тіліне жасалған концептілік талдау халықтың болмысы мен тұрмыс-тіршілігіндегі бақыт ұғымының көрінісін айқындап беруге қызмет еткеніне көзімізді жеткіздік.

ӘДЕБИЕТ

[1] Аскольдов-Алексеев С.А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антология / под ред. В.П. Нерознака. – М.: Academia, 1997. – С. 267-279.

[2] Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М., 1997. – С. 41-42.

[3] Тілеубердиев Б.М. Қазақ ономастикасының лингвоконцептологиялық негіздері. – Алматы: Арыс, 2007. – 280 б.

[4] Ислам А. Ұлттық мәдениет контекстіндегі дүниенің тілдік суреті: филол.ғыл. докт. ... дисс. – Алматы, 2004. – 229 б.

[5] Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық, II том А-Б. / Құраст. Ғ.Қалиев, С.Бизақов, О.Нақысбеков, С.Мырзабеков, А.Жаңабекова, А.Фазылова, Қ.Күдерінова, Б.Сүйерқұлова. – Алматы: Арыс, 2006. – 752 б.

[6] Жанұзақ Т. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жалпы редакциясын басқарған Т.Жанұзақов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 б.

[7] Бабалар сөзі: Жүзтомдық. Т 71: Қара өлең. – Астана: Фолиант, 2011. – 416 б.

[8] Бабалар сөзі: Жүзтомдық. Т 61: Тарихи жырлар. – Астана: Фолиант, 2010. – 448 б.

REFERENCES

[1] Asköldov-Alekseev S.A. Konzept i slovo (Concept and word) // Ruskaia slovesnost. Ot teorii slovesnosti k strukture teksta: antologia / pod red. V.P. Neroznaka. M.: Academia, 1997. P. 267-279. [in Rus.]

[2] Karasik V.I. Īazykovoĭ krug: lichnost, konsepty, diskurs (Language circle: personality, concepts, discourse). M., 1997. P. 41-42. [in Rus.]

[3] Tileuberdiev B.M. Qazaq onomastikasynyñ lingvokonseptologialyq negızderı (Linguoconceptological foundations of Kazakh onomastics). Almaty: Arys, 2007. 280 p. [in Kaz.]

[4] İslam A. Ūlttyq mädeniet kontekstindegı dūnienniñ tıldık suretı (Linguistic picture of the world in the context of national culture): filol.ğyl. dokt. ... diss. Almaty, 2004. 229 p. [in Kaz.]

[5] Qazaq ädebi tılınıñ sözdıgı (Dictionary of the Kazakh literary language). On bes tomdyq, II tom A-B. / Qūrast. Ĝ.Qaliev, S.Bizaqov, O.Naqysbekov, S.Myrzabekov, A.Jañabekova, A.Fazylova, Q.Küderinova, B.Süierqūlova. Almaty: Arys, 2006. 752 p. [in Kaz.]

[6] Janūzaq T. Qazaq tılınıñ tüsındırme sözdıgı (Explanatory Dictionary of the Kazakh language) / Jalpy redaksiasyn basqarğan T.Janūzaqov. Almaty: Daik-Pres, 2008. 968 p. [in Kaz.]

[7] Babalar sözi (Word of ancestors): Jüztomdyq. T 71: Qara öleñ. Astana: Foliant, 2011. 416 p. [in Kaz.]

[8] Babalar sözi (Word of ancestors): Jüztomdyq. T 61: Tarihi jyrlar. Astana: Foliant, 2010. 448 p. [in Kaz.]

КОНЦЕПТ «СЧАСТЬЕ» В КАЗАХСКОЙ НАРОДНОЙ ЛИРИКЕ

*Испандиярова А. Т¹, Әбсадық А.²

*¹докторант Костанайского регионального университета имени
А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан,
e-mail: ispandyarova@mail.ru,

²д.ф.н., профессор Костанайского регионального университета им. А.
Байтурсынова, Костанай, Казахстан,
e-mail: absalmas@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена анализу одного из важнейших для национального мировоззрения казахского народа понятий – эмоционального концепта «Счастье». Данная проблема с незапамятных времен волновала философов, психологов, поэтов. С развитием науки когнитивная лингвистика появилась возможность рассмотреть данную проблему в языковой картине мира. Рассмотрение этимологии слова «Счастье» позволяет проследить связь между значением этого слова и представлениями о феномене счастья в истории казахской языковой культуры. Основная цель нашей статьи – выявить значение концепта «Счастье» на языке казахской народной лирики. Объектом анализа стали исторические поэмы, народные песни, вошедшие в сборник «Бабалар сөзі». Понятию «счастье» даны разъяснения из толковых словарей казахского языка. В работе впервые выявлен когнитивный характер концепта «Счастье» в казахской народной лирике, проведен концептуальный анализ языковых единиц, обобщены понятия, раскрывающие содержание каждого фрейма. Проанализированы фреймы, отражающие сущность и менталитет казахского народа. Рассматривая концепт «Счастье» в казахской народной лирике, мы попытались внести вклад в новые направления лингвистики, такие, как когнитивная лингвистика, лингвокультурология, этнолингвистика. Результаты концептуального анализа данной статьи можно использовать на специальных семинарах, посвященных казахской фольклористике.

В ходе написания статьи мы убедились, что казахский фольклор является богатым наследием народа, который связывает прошлое и настоящее нации, потому что в фольклоре, наряду с историей, судьбой, бытом, отражена вера в будущее, мечта нации. А анализ языка фольклора является одной из актуальных тем в современном языкознании.

Ключевые слова: народная лирика, историческая поэма, когнитивная лингвистика, концепт, фрейм, языковые единицы, мировоззрение, понятие.

THE CONCEPT OF «HAPPINESS» IN KAZAKH FOLK LYRICS

*Ispandiyarova A. T.¹, Absadyk. A²

*¹doctoral student A.Baitursynov Kostanay Regional University, Kostanay,
Kazakhstan,
e-mail: ispandyarova@mail.ru

²d.f.s., Professor of Kostanay Regional University named after A.
Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan,
e-mail: absalmas@mail.ru

Abstract. The article is devoted to the analysis of one of the most important concepts for the national outlook of the Kazakh people – the emotional concept of happiness. This problem has worried philosophers, psychologists, and poets since time immemorial. With the development of the science of cognitive linguistics, it became possible to consider this problem in the linguistic picture of the world. Consideration of the etymology of the word happiness allows us to trace the connection between the meaning of this word and ideas about the phenomenon of happiness in the history of the Kazakh language culture. The main purpose of our article is to identify the meaning of the concept of happiness in the language of Kazakh folk lyrics. The object of the analysis were

historical poems, folk songs included in the collection Babalar sozi. The concept of happiness is explained from explanatory dictionaries of the Kazakh language. For the first time, the cognitive nature of the concept of happiness in Kazakh folk lyrics was revealed, a conceptual analysis of linguistic units was carried out, concepts revealing the content of each frame were generalized. Frames reflecting the essence and mentality of the Kazakh people are analyzed. Considering the concept of happiness in Kazakh folk lyrics, we tried to contribute to new areas of linguistics, such as cognitive linguistics, linguoculturology, ethnolinguistics. The results of the conceptual analysis of this article can be used at special seminars dedicated to Kazakh folklore.

During the writing of the article, we were convinced that Kazakh folklore is a rich heritage of the people, which connects the past and present of the nation. Because in folklore, along with history, fate, everyday life, faith in the future, the dream of the nation is reflected. And the analysis of the folklore language is one of the topical topics in modern linguistics.

Keywords: folk lyrics, historical poetry, cognitive linguistics, concept, frame, Language units, worldview, concept.

Статья поступила 25.09.2022